

Hoe percipieert een taalkundige leek het Vlaamse taallandschap?¹

Chloé LYBAERT²

Abstract

In this paper, the first results of a perception study in Flanders are reported. In order to gain insight in the way Flemish language users perceive the Flemish linguistic landscape, 80 informants were subjected to a qualitative interview in which they were asked to expound their views of the Dutch language situation. Moreover, they had to judge seven audio recordings, spoken in Standard Dutch or in several regional versions of *tussentaal* (literally 'in-between-language'). By means of a qualitative analysis of the interviews, different types of perceptions of the Dutch language situation are identified.

INLEIDING

In de voorbije jaren is heel wat gepubliceerd over de gesproken taal in Vlaanderen, en in het bijzonder over het gebruik van *tussentaal*³, dat we in navolging van Jaspers (2001, pp. 129-130) omschrijven als "dat gesproken [taalgebruik] van (sommige) Vlamingen [dat] noch 'Algemeen Nederlands' kan worden genoemd, noch puur dialectisch is, maar 'ertussen' ligt" (voor publicaties over *tussentaal*, zie o.a. De Caluwe, 2002, 2005, 2009; Geeraerts, 2001; Goossens, 2000; Grondelaers & Van Hout, 2011; Jaspers, 2001; Willemyns, 2007). In het dagelijkse leven worden we voortdurend met *tussentaal* geconfronteerd; niet alleen in spontane conversaties, ook onder meer in soaps en reclamespotjes valt het gebruik ervan op (De Caluwe, 2009; Van Gijssel, Speelman, & Geeraerts, 2008). Getuige daarvan zijn ook de talrijke studies die uitgevoerd werden op basis van het *Corpus Gesproken Nederlands*, een corpus van ongeveer 9 miljoen woorden hedendaags Nederlands, dat werd opgezet als een standaardtalig corpus maar in de praktijk massaal gebruikt wordt als corpus voor studies over *tussentaal* (zie bijvoorbeeld Lemahieu, 2008; Lybaert, 2010; Plevoets, 2008). Verschillende taalkundigen observeren een toenemend *tussentaalge-*

¹ Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt door BOF-project met als titel *Het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Percepties en attitudes van een 'spraakmakende' generatie*, onder leiding van Prof. dr. Johan De Caluwe.

² Chloé.Lybaert@ugent.be

³ In deze bijdrage beschouwen we *tussentaal* per definitie als variabel. Gemakshalve gebruiken we echter de enkelvoudige term *tussentaal* als algemene benaming voor alle verschillende vormen van *tussentaal*. Door onder meer Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008) werd wel al geponoerd dat *tussentaal* zich aan het stabiliseren zou zijn, omdat dezelfde kenmerken vaak zouden terugkomen. Als er al een stabiliseringsproces aan de gang is, dan is dat zeker nog niet ten einde. Bovendien moet nog meer onderzoek gebeuren naar dit proces. Om die reden beschouwen we *tussentaal* hier nog als een veelsoortig verschijnsel.

bruik en dat zou ten koste gaan van de standaardtaal en de dialecten (zie bijvoorbeeld Willemys, 2007).

Bij het bovenstaande moet wel opgemerkt worden dat tussentaal geen nieuw verschijnsel is; er is de laatste decennia bijzonder veel over geschreven en door die enorme vloed aan publicaties zouden we de indruk kunnen krijgen dat we met een recent verschijnsel te maken hebben, maar dat is zeker en vast niet het geval. Willemys (2005) merkt terecht op dat tussentalige kenmerken altijd al hebben bestaan en dat ook vroeger al tussentaal werd gesproken (zie ook De Caluwe, 2012). Wat echter wel nieuw zou zijn, is een verandering in de *intentie* van de sprekers. Zo zou tussentaal vroeger hoofdzakelijk gesproken zijn door dialectsprekers die standaardtaal probeerden te spreken maar daar niet in slaagden. Tussentaal zou voor die sprekers dan het hoogst bereikbare niveau geweest zijn. In die context werd tussentaal lang gezien als een tijdelijke fase in een leerproces waarvan de standaardtaal het eindpunt moest zijn (cf. *interlanguage* in de tweedetaalverwerving) (Beheydt, 1993; Geeraerts, 1999; Jaspers, 2001). Nu zou er echter ook tussentaal gesproken worden door mensen die *niet* streven naar Algemeen Nederlands (maar het daarom soms wel *kunnen* spreken). Volgens De Caluwe (2000, p. 11) is (een vorm van) tussentaal namelijk “voor de meeste jongeren [...] gewoon de thuistaal, en voor de mensen die wel van huis uit nog een dialect hebben meegekregen, is het gewoon de variant waarmee ze zich in de bovenregionale informele communicatie perfect uit de slag kunnen trekken”. Sommigen onder hen spreken vrij onbewust tussentaal omdat ze dat nu eenmaal gewoon zijn, anderen zouden echter wel bewust kiezen voor tussentaal, als een strategische keuze om informeel te spreken. Naar dat laatste fenomeen verwijst Plevoets (2009, p. 5) met de term ‘hypocorrectie’, i.e. het slordiger en onzorgvuldiger omspringen met taal door de hogere klasse. In het licht van die evolutie werd tussentaal zo steeds meer gezien als een bedreiging voor de standaardtaal. Die veronderstelling vinden we terug in het tussentaaldebat dat sinds enkele decennia aan het woeden is. Daarin wordt tussentaal geproblematiseerd aangezien sprekers de verkeerde intenties zouden hebben, i.e. een gebrek aan intentie om AN te spreken (zie onder meer Jaspers, 2001 voor een overzicht van dat tussentaaldebat). Nu zouden geïntendeerde tussentaal en geïntendeerde standaardtaal dus als verschillende vormen van tussentaal naast elkaar bestaan, terwijl er vroeger uitsluitend sprake leek te zijn van dat laatste type tussentaal, een verschijnsel dat toen als tijdelijk beschouwd werd en dus getolereerd kon worden.

Dat bovenstaande hypothese klopt, staat echter niet als een paal boven water. De percepties en intenties van de Vlaming blijven tot op heden namelijk onderbelicht (De Caluwe, 2009). Voor we kunnen stellen dat er een verandering is in de intentie van de sprekers, moet immers eerst onderzocht worden hoe een taalkundige leek de Vlaamse taalsituatie percipieert en of die leek wel

weet wat tussentaal überhaupt is. Volgens De Caluwe (2009, p. 9) zijn taalkundigen immers al te snel geneigd om *hun* kennis en perceptie van de micro- en macrovariatie in Vlaanderen te projecteren op die van een taalkundige leek:

Stel dat de modale taalgebruiker in het algemeen, en de jongere in het bijzonder, de huidige variatie aan dialectische, regiolectische, standaardtalige en Engelstalige vormen anders categoriseert en waardeert dan taalspecialisten, dan ziet de toekomst van het Nederlands in Vlaanderen er misschien heel anders uit dan die specialisten denken en hopen.

In deze paper presenteren we de eerste resultaten van een perceptieonderzoek waarin de vraag centraal staat hoe een taalkundige leek de Vlaamse taalsituatie percipieert. In de volgende paragrafen zullen we kort de Vlaamse taalsituatie beschrijven en de onderzoeksvraag formuleren. Daarna lichten we de onderzoekspzets toe om tot slot over te gaan tot de resultaten.

1. IDEOLOGISCHE ACHTERGROND

Wie er de taalkundige literatuur in Vlaanderen op naslaat, zal merken dat er in de laatste decennia over tussentaal een verhit debat aan de gang is (voor een overzicht, zie Jaspers, 2001). Dit debat moeten we zien tegen de achtergrond van de Vlaamse standaardiseringsgeschiedenis en een periode van uitzonderlijke standaardisering in de jaren 1950 tot 1980, die door Van Hoof & Jaspers (2012) terecht een periode van *hyperstandaardisering* wordt genoemd.

Het standaardiseringsproces in Vlaanderen laat zich als volgt karakteriseren (zie onder meer Geeraerts, Grondelaers, & Speelman, 1999; Grondelaers & Van Hout, 2011; Vandenbussche, 2010; Willemys, 2003). In de jonge Belgische staat was Frans de dominante taal; het Nederlands was niet officieel erkend. Tegen die situatie ontstond in de loop van de 19de eeuw verzet; met de geboorte van de zogenaamde “Vlaamse Beweging” werd de strijd tegen de dominantie van het Frans en de discriminatie van het Nederlands in Vlaanderen ingezet. Op ideologisch vlak werd intussen ook *binnen* deze beweging een strijd geleverd over hoe de Nederlandse taal er juist moest uitzien. De particularisten pleitten voor een autonoom Vlaams standaardiseringsproces, terwijl de integrationisten zoveel mogelijk wilden aansluiten bij de noordelijke standaardtaal. De strijd werd ten slotte in het voordeel van de integrationisten beslecht en in 1898 werd het Nederlands officieel erkend in België als een officiële taal naast het Frans.

Om de Vlaming vertrouwd te maken met de geïmporteerde standaardtaal uit Nederland, werd in de 19de eeuw een standaardiserings- en taalzuiveringstraditie ontwikkeld (Willemys & Daniëls, 2003), die in de jaren 1950-1980 een wel heel markant karakter kreeg. De Vlaming zou in die periode namelijk

geconfronteerd worden met een “bijzonder uitgesproken of zelfs geforceerd standaardiseringsproject” (Jaspers & Brisard, 2006, p. 43). Debrabandere (2005) noemt o.a. de bladen *Nu Nog*, *Bouw*, *ABN-krantjes*, *Nederlands van Nu*, *Taalbeheersing in de administratie* (resp. *in de praktijk*) en het tv-programma *Hier spreekt men Nederlands* als enkele van de vele initiatieven die toen werden ingericht om het Algemeen Nederlands te bevorderen. Volgens Van Hoof & Jaspers (2012) heeft die *hyperstandaardisering* het taalgebruik in Vlaanderen diepgaand geïdeologiseerd en gehiërarchiseerd. De standaardiseringsideologie zou diep in ons collectieve bewustzijn geplant zijn.

2. TAALGEBRUIK IN VLAANDEREN

De huidige taalsituatie in Vlaanderen is ongetwijfeld complex. Het Algemeen Nederlands in Vlaanderen werd, zoals al vermeld, geïmporteerd uit Nederland en heeft zich pas in de 20ste eeuw verspreid over Vlaanderen (Goossens, 2000). Een Algemeen Nederlands kwam tot stand dat in de schrijftaal en in de formele spreektaal dicht aanleunt bij het Nederlands dat in Nederland wordt gebruikt (Geeraerts, 2001), maar sterk verschilt van de eigen Vlaamse dialecten. In de praktijk kunnen we stellen dat deze norm in de *spreektaal* zelden of nooit wordt gerealiseerd en als een onbereikbaar ideaal wordt beschouwd. Geeraerts (2001, p. 343) heeft het in dat verband over de *zondagse pakmentaaliteit*: “zoals een zondags pak is de hoogste taalnorm iets waarvan de noodzaak buiten kijf staat, maar je er echt goed in voelen doe je niet”. Volgens Geeraerts (2001) accepteert de Vlaming dus het bestaan van een formele norm en wil die Vlaming ook het liefst dat de norm bewaakt wordt. Zelf zou hij zich echter gemakshalve op een afstand van die norm houden, behalve in de meest formele omstandigheden.

Als de Vlaming zich in het dagelijkse leven niet uitdrukt in die formele vorm van het Algemeen Nederlands, welk taalgebruik hanteert hij dan wel? Bestaat er naast de formele virtuele vorm van de standaardtaal ook een meer informele vorm? En is er in Vlaanderen wel voldoende plaats voor een informele standaardtaal? Volgens De Caluwe (2009, p. 21) is er in Vlaanderen een toestand van dubbele macht. Aan de ene kant bestaat er een concept ‘informele standaardtaal’, zoals dat al jaren door taalkundigen en beleidsmakers wordt bepleit (cf. het taalcharter van Hendrickx, 1998), maar dat concept sluit nauw aan bij het formele AN en wordt amper door een kleine groep beheerst. Aan de andere kant lijkt er volgens De Caluwe (2009, p. 21) een groeiende groep Vlamingen te zijn die het onrealistisch vinden om de lat zo hoog te leggen en die meer en meer een tussentaal spreken in situaties waar informele standaardtaal zou moeten worden gesproken volgens de traditionele taalpropaganda. Uiteraard wordt er in bepaalde gebieden ook nog dialect gesproken.

Vervolgens moeten we nog de vraag stellen wat de status van tussentaal in het Vlaamse taalrepertorium is of zal worden. Daarbij moeten we oog hebben voor het spanningsveld tussen tussentaal en Algemeen Nederlands, en moet dus ook de status van de standaardtaal worden onderzocht. Om na te gaan welke ontwikkelingen mogelijk zijn, kan onder meer gekeken worden naar de situatie in andere Europese landen. In dit verband verwijzen we naar het Europese onderzoeksnetwerk *Standard Language Ideology in Contemporary Europe* (SLICE) (zie voor Nederland en Vlaanderen bijvoorbeeld Grondelaers, Van Hout, & Speelman, 2011), dat focust op variatie in formeel gesproken taalgebruik. Dit netwerk onderscheidt twee mogelijke scenario's voor veranderingen in de standaardtaal: één waarin de toenemende variatie uiteindelijk leidt tot het verlaten van het standaardtaalideaal (cf. wat Fairclough, 1992 *destandardisation* noemt), en een ander waarin de toenemende variatie het standaardtaalideaal niet bedreigt, maar de standaard 'uitrekt' om er regionale en sociale variatie in te incorporeren (cf. *demoticization* van Mattheier, 1997).

Bovenstaande theoretische modellen zijn echter moeilijk toe te passen op concrete situaties (cf. Grondelaers, et al., 2011). Het is immers niet eenvoudig om na te gaan of het standaardtaalideaal verloren is gegaan of behouden blijft in een concrete taalgemeenschap. Wat Vlaanderen betreft, is er nog veel discussie en onduidelijkheid over de toekomst van het Algemeen Nederlands en tussentaal. Het standaardtaalideaal is wel al in talrijke onderzoeken gedocumenteerd (recent nog door Ghyselen, 2010; Impe & Speelman, 2007): ondanks het feit dat de standaardtaal zelden gesproken wordt, lijkt de Vlaming algemeen wel belang te hechten aan het standaardtaalideaal. Toch werd in Grondelaers & Van Hout (2011) en Grondelaers, et al. (2011) geponeerd dat er in Vlaanderen sprake zou zijn van het *destandardisation* scenario: Grondelaers, et al. (2011) stellen dat we de huidige Vlaamse taalsituatie het best kunnen beschrijven als een *standard language vacuum*. De beste variëteit die in Vlaanderen gebruikt wordt, is een geïmporteerde norm die zelden wordt gesproken. De Vlaming zou geleidelijk aan afstappen van die norm, maar lijkt er nog geen geschikte vervanger voor gevonden te hebben. Uit attitude-onderzoek blijkt geen enkel regionaal accent het meest prestigieus te zijn en ook tussentaal lijkt niet positief geëvalueerd te worden (Grondelaers & Van Hout, 2011; Grondelaers, et al., to appear). Volgens Grondelaers & Van Hout (2011, p. 236) wordt tussentaal tot nu toe nog geassocieerd met rebelse connotaties, als verzet tegen de standaardtaal.

There is, in other words, no vital standard variety of Belgian Dutch either from the production or from the perception point of view. In our implementation of the notion 'standard language ideal', the Belgian standard situation clearly represents a case of Fairclough's (1992) *destandardization*.

Omdat er geen geschikte vervanger is voor die virtuele standaardtaal, gaan Grondelaers, et al. (2011) er dus van uit dat er in Vlaanderen sprake is van *destandaardisatie*, cf. het eerste scenario. De norm zou verdwijnen en er zou geen vervanger komen voor die norm. Tussentaal krijgt in dit scenario dus niet de status van standaardtaal.

Ons inziens is echter ook het tweede scenario mogelijk, waarbij het standaardtaalideaal uitgebreid wordt en tussentaal een soort informele standaardtaal wordt. In dat geval zou er meer variatie geïncorporeerd worden in de standaardtaal en zou er in Vlaanderen een gelijkaardige evolutie plaatsvinden als in Nederland, althans volgens Grondelaers, et al. (2011). Volgens hen is het tweede scenario immers van toepassing op Nederland: de norm voor het beschaafde Nederlands zou er ruimer worden. Plevoets (2008) spreekt zich in deze zin uit in zijn proefschrift over Vlaanderen: er is één Algemeen Nederlands met een formele en een informele pool. Aan de twee scenario's van Grondelaers, et al. (2011) moet volgens ons nog een derde worden toegevoegd waarbij twee normen naast elkaar komen te staan: het huidige Algemeen Nederlands als norm voor formele situaties en tussentaal als norm voor informele situaties. De grens tussen deze laatste twee scenario's is echter heel fijn en hoofdzakelijk terminologisch van aard, waardoor het ook moeilijk is te observeren welk scenario voor Vlaanderen het best opgaat.

Om de vraag te kunnen beantwoorden welk scenario in Vlaanderen het meest plausibel is, moeten we weten hoe het taalgebruik in Vlaanderen door een taalkundige leek gepercipieerd en geëvalueerd wordt. Er is dus nood aan perceptie- en attitudeonderzoek:

[T]here is an equally problematic absence of perception data, pertaining to lay evaluations of ongoing change [...] it is essential to find out what untrained members of the speech community think and feel about norm relaxations such as audible regional accents in the standard (Grondelaers & Van Hout, 2011, p. 201).

In Grondelaers & Van Hout (2011) en Grondelaers, et al. (2011) werden die attitudes al via indirecte methode bevraagd. Die gegevens vullen we in deze bijdrage aan met direct onderzoek, waarbij we de gerapporteerde "folk perceptions" (Preston, 2002) van de Vlaming over Vlaamse taalsituatie onderzoeken. Nu hebben we het dus over percepties, in vervolgonderzoek besteden we ook aandacht aan gerapporteerde attitudes.

3. CASESTUDY

3.1 Onderzoeksvraag

Zoals uit de inleidende paragrafen duidelijk blijkt, is er in Vlaanderen nood aan onderzoek naar percepties en attitudes van de gewone taalgebruiker, onderzoek dat zich inschrijft in de ontwikkeling van “a general folk theory of language” (Preston, 2002). Dit onderzoek moet een antwoord bieden op de vraag hoe de Vlaamse taalsituatie door een taalkundige leek wordt gepercipiëerd en of die leek kennis heeft van wat door taalkundigen ‘tussentaal’ wordt genoemd. Daarnaast willen we ook weten hoe Vlamingen de standaardtaal opvatten en hoe zij bijvoorbeeld staan tegenover regionale accenten in de standaardtaal. Om de vooropgestelde onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, werden 80 interviews afgenomen met informanten van verschillend sociaal profiel. In wat volgt, beschrijven we de gehanteerde werkwijze.

3.2 Onderzoeksopzet

Deze casestudy maakt deel uit van een ruimer onderzoek naar percepties van taalgebruik in Vlaanderen. 80 informanten werden onderworpen aan een interview waarin ze het taalgebruik in een aantal audio-fragmenten moesten beoordelen en hun antwoorden moesten motiveren. Daarbij werd benadrukt dat het niet om een kennistest ging, maar dat we hun mening wilden. De informanten wisten dus dat het interview over taal ging, maar het precieze onderzoeksdoel werd niet duidelijk gemaakt. Aangezien de informanten expliciete vragen kregen over hun percepties, gaat het om hun *gerapporteerde* percepties.

Als inleidende vraag werd aan de informanten gevraagd hoe zij de Vlaamse taalsituatie zouden beschrijven aan iemand die nog nooit in België is geweest. Deze inleidende vraag is niet alleen van belang om (deels) de onderzoeksvraag te beantwoorden, ze is ook belangrijk voor de interviewer. Het antwoord op deze vraag dient namelijk als vertrekpunt voor de rest van het interview. Als de informant bijvoorbeeld geen enkele verwijzing maakt naar intermediair taalgebruik, dan zal de interviewer daar zelf ook niet over beginnen tijdens het interview. Percepties van de interviewer mogen immers zo weinig mogelijk invloed hebben op de antwoorden van de informanten. Na deze inleidende vraag beluisterden de informanten verschillende fragmenten, waarna hen steeds werd gevraagd het taalgebruik in het fragment – Algemeen Nederlands, dialect, tussentaal, enz. – te beschrijven en evalueren. Aan de hand van die vragen werd geprobeerd een beeld te vormen van hoe een taalkundige leek de Vlaamse taalsituatie percipieert.

3.3 Stimulusmateriaal

Aangezien we wilden onderzoeken hoe een leek alledaags reëel taalgebruik percipieert, werd ervoor geopteerd om als stimulusmateriaal met *natuurlijk* taalgebruik te werken, en niet met gemanipuleerde fragmenten. Concreet hebben we gewerkt met zeven fragmenten van telkens ongeveer één minuut. Alle fragmenten zijn afkomstig uit het *Corpus Gesproken Nederlands* (CGN), en meer specifiek uit de component met spontane conversaties, dit om de natuurlijkheid en spontaniteit van het taalgebruik te waarborgen. Omdat we echter ook meer standaardtalige fragmenten wilden laten beoordelen, en omdat in geen van de spontane conversaties standaardtaal werd gesproken, werden ook fragmenten geselecteerd uit de CGN-componenten met interviews.

Alle fragmenten zijn gesproken in tussentaal of in Algemeen Nederlands. Een fragment werd als tussentaal gecategoriseerd wanneer het op het gebied van uitspraak enkel afweek van de standaardtaal in tertiaire kenmerken (Rys & Taeldeman, 2007), i.e. dialectkenmerken die zich in vrij grote gebieden manifesteren en waarvan de gebruikers zich doorgaans nauwelijks of niet bewust zijn (bv. de Brabantse scherpe uitspraak van de korte *i* en *u*). Daarnaast komen in de fragmenten ook nog een aantal typische morfologische en syntactische niet-standaardtaligheden voor (vb. gebruik van *ge* of *gij*, adnominale flexie, diminutievormen op *-ke*). De woordenschat in de tussentaalfragmenten is doorgaans informeel, maar echte dialectwoorden worden niet gebruikt.

3.4 Informanten

De steekproef bestaat uit 80 informanten, die variëren in leeftijd, regio en sekse. De factoren opleidingsniveau en moedertaal werden constant gehouden. Aan de hand van deze factoren werden sociologische cellen gecreëerd waarmee we wilden garanderen dat onze steekproef representatief is. Het is echter uitdrukkelijk niet de bedoeling van dit onderzoek om in eerste instantie de verschillende sociologische cellen met elkaar te vergelijken, want de steekproef is te klein voor een kwantitatief onderzoek. We gaan uit van elke informant als individu en kijken dan of er eventueel patronen te vinden zijn in de onderzoeksresultaten. We lichten hier kort toe met welke informanten gewerkt werd.

Tabel 1: Sociologische cellen

Moedertaal	Nederlands															
Opleiding	Hoog (niet taalkundig) geschoold															
Geboorte	1961-1970								1988-1991							
Sekse	Man				Vrouw				Man				Vrouw			
Regio	ov	wv	b	l	ov	wv	b	l	ov	wv	b	l	ov	wv	b	l
Aantal: 80	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

3.4.1 Constanten: opleidingsniveau en moedertaal

In dit onderzoek staat de taal van hoogopgeleide Vlamingen centraal. De beperking tot één opleidingsniveau is in de eerste plaats ingegeven vanuit praktische overwegingen, namelijk de onmogelijkheid om voldoende interviews te kunnen doen om ook deze factor in het onderzoek op te nemen. We hebben specifiek voor hoogopgeleiden gekozen omdat dit de normerende gemeenschap is met betrekking tot prestigieus taalgebruik. Door hoogopgeleiden te bevragen, willen we achterhalen hoe zij denken over tussentaal en of tussentaal volgens hen kan doordringen in meer formele gebruikssferen. Informanten van de jongste generatie⁴ moesten (ten minste) geslaagd zijn voor de 1ste bachelor van een opleiding aan de universiteit of van een hogeschoolopleiding van het langere type (met master). Informanten van de oudere generatie moesten een universitair diploma op zak hebben of een hogeschooldiploma van het langere type (met master).⁵

In dit onderzoek staan percepties centraal van mensen die *geen* taalkundige opleiding genoten hebben. De term “taalkundige leek” wordt hier gebruikt voor niet-taalkundigen. In de praktijk kunnen we echter geen scherp onderscheid maken tussen taalkundigen en niet-taalkundigen. Er is veeleer sprake van een continuüm van professionele taalkundigen naar mensen zonder enige metatalige competenties (zie Davies, 2012). Naast opleiding zijn immers ook onder meer de interesses, opvoeding, vriendenkring en hobby’s bepalend voor de kennis, percepties en attitudes van de informanten.

Wat de talige achtergrond van de informanten betreft, stelden we slechts één specifieke eis: de moedertaal van zowel de informant zelf als die van zijn of haar ouders moest het Nederlands zijn. We focussen niet op het taalgebruik van Vlamingen die een andere taal als moedertaal hebben, omdat we dan in een ander onderzoeksgebied terechtkomen. Verder werden geen eisen gesteld

⁴ In 3.4.2. bespreken we de leeftijdsgroepen waarmee we hebben gewerkt.

⁵ We zijn er ons wel degelijk van bewust dat we hierbij moeten opletten niet anachronistisch te werk te gaan. Dankzij de democratisering van het onderwijs genieten nu meer mensen een hogere opleiding, terwijl dat 50 jaar geleden nog niet het geval was. Onze oudste informanten hebben echter ten vroegste een hogere opleiding genoten tijdens de jaren 1980, toen de democratisering van het onderwijs al ver gevorderd was.

aan het soort taalgebruik waarmee de informanten werden opgevoed (dialect, tussentaal, standaardtaal).

3.4.2 Onafhankelijke variabelen: leeftijd, regionale verdeling en sekse

De variabelen leeftijd, regionale herkomst en sekse werden niet constant gehouden. Wat leeftijd betreft, willen we met dit onderzoek focussen op de inzichten en attitudes van de jongere generaties Vlamingen, die via school en media voldoende in contact zijn gekomen met standaardtaal, maar die in de praktijk bijzonder weinig standaardtaal gebruiken. Met die opzet in het achterhoofd werden twee groepen informanten geselecteerd: een groep informanten geboren tussen 1988 en 1991 (op moment van interview tussen 19 en 23 jaar) en een groep die geboren is tussen 1961 en 1970 (op moment van interview tussen 41 en 50 jaar⁶). Deze twee leeftijdsgroepen werden gekozen omdat we een onderscheid wilden maken tussen enerzijds taalgebruikers die op het hoogtepunt van hun carrière staan en rond de 41 tot 50 jaar zijn en anderzijds 19 tot 23-jarigen.⁷ Gedragen die twee groepen zich anders? Hebben ze een andere perceptie van het taalgebruik in Vlaanderen?

Wat regio betreft, zijn alle informanten afkomstig uit Vlaanderen, evenredig verdeeld over de provincies Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Brabant en Limburg. Antwerpen en Vlaams-Brabant beschouwen we daarbij als één gebied – Brabant – omdat deze twee provincies ook één geheel vormen als we het Vlaamse dialectlandschap willen indelen in dialectgebieden. Het primaire doel van het onderzoek is niet om te komen tot totaalcijfers waaruit dan verschillen blijken tussen verschillende regio's, maar wel willen we een palet aan verschillende meningen aan bod laten komen. De onderverdeling in verschillende regio's maken we dus veeleer om een evenredige verdeling te hebben van de informanten over Vlaanderen. Er wordt naar gestreefd zowel mensen uit de stad als van het platteland aan bod te laten komen, al moet er opgemerkt worden dat deze scheiding niet meer zo scherp is als vroeger.

Tot slot kunnen we over de sekseverdeling van de informanten kort zijn: de helft van de informanten zijn mannen en de helft vrouwen.

⁶ Omdat we ervan uitgaan dat de percepties en attitudes van 40-jarigen en 50-jarigen niet aanzienlijk van elkaar zullen verschillen, nemen we voor de oudste groep informanten een marge van 10 jaar. Voor de jongere groep nemen we een kleinere marge, omdat we de groep zo homogeen mogelijk willen houden en omdat er in die levensfase veel veranderingen optreden (middelbaar – hoger onderwijs – werken).

⁷ Per definitie is er binnen deze groep nog een theoretische kans op *age grading* (Cheshire, 1987, p. 3), met andere woorden: “er zijn leeftijdsspecifieke taalkenmerken die niets met taalverandering te maken hebben, maar gewoon typisch zijn voor een bepaalde leeftijdsgroep” (Ghyselen, 2009). Dit moet echter nog worden onderzocht. We moeten daarbij in gedachten houden dat *age grading* een vrij zeldzaam fenomeen is, en dat ook onderzoek van Ghyselen (2009) naar attitudes van West-Vlaamse informanten tegenover Brabantse tussentaal geen *age grading* patronen blootgelegd heeft.

3.5 Analyse

In deze casestudy staat de *gerapporteerde kennis* en *perceptie* van de informanten centraal. We vragen dus expliciet aan de informanten hoe zij de Vlaamse taalsituatie percipiëren. Deze casestudy rapporteert dus wat de informanten *zeggen over* de Vlaamse taalsituatie (aan de hand van een aantal fragmenten). Als een informant zegt dat er volgens hem of haar in Algemeen Nederlands geen accent hoorbaar mag zijn, dan is dit zijn of haar gerapporteerde opvatting van het AN. Diezelfde informant kan daarom wel een bepaald fragment als AN beschouwen en geen accent percipiëren in dat fragment, terwijl er voor taalkundigen wel degelijk een accent hoorbaar is. In vervolgonderzoek zullen we aandacht besteden aan dat verschil.

De gegevens van de interviews werden *kwalitatief* verwerkt: de interviews werden verschillende keren doorgenomen en op basis van uitspraken van de informanten hebben we geprobeerd om een beeld te krijgen van de kennis en perceptie van de taalsituatie bij die informanten. Bij de analyse van het verzamelde materiaal werd expliciet getracht om een afstand te nemen van de eigen taalkundige blik op de Vlaamse taalsituatie en om een objectieve houding aan te nemen. Zo probeerden we uitdrukkelijk om de verzamelde data niet in termen van 'fout' of 'juist' te analyseren. Taalkundige leken kijken immers met hun eigen blik naar taal, een blik die evenwaardig is aan die van taalkundigen.

Over de woordenschat van taalkundige leken wordt vaak gezegd dat die te inadequaat of te arm zou zijn voor direct taalkundig onderzoek waarin expliciet gevraagd wordt naar de kennis en perceptie van die leken (zie bijvoorbeeld Labov, 1966; Labov, 1972). Dat berust o.i., zoals Niedzielski & Preston (2000, pp. 3-5) benadrukken, op een misverstand:

We believe, however, that a language would not long languish in such inadequacy; if the concept has worked its way out into the open, it will surely get a word [...]. The misunderstandings lurking here may spring from linguists and/or the folk having missing terms in their accounts, sharing terms with different meanings, or even constructing systems in different ways.

We mogen er dus van uitgaan dat leken wel degelijk in staat zijn om zaken waarvan ze zich bewust zijn, te benoemen. Waar we wel rekening moeten mee houden, is dat ze daarvoor vaak andere termen gebruiken dan taalkundigen, of dat ze dezelfde termen gebruiken, maar met een andere betekenis: "terms for talk [...] are communicative resources which vary from person to person and from context to context and are used strategically in the course of speaking" (Sherzer, 1983, p. 16). Dit is een probleem dat we echter niet enkel bij leken aantreffen: ook bij taalkundigen dekken bepaalde termen niet altijd dezelfde lading.

4. RESULTATEN

In 4.1. bespreken we de prototypische opvatting die de informanten hebben van dialect en Algemeen Nederlands; paragraaf 4.2. behandelt accentvariatie in (minder prototypisch) AN. Dit betekent echter niet dat de informanten een bipolair model in hun hoofd hebben van de Vlaamse taalsituatie; in 4.3. ronden we af met de kennis en perceptie die de informanten hebben van tussentaal. Hier behandelen we ook hoe ze dat intermediaire taalgebruik benoemen.

4.1 Prototypische opvatting van dialect en Algemeen Nederlands

Aan de hand van de interviews kunnen we tot een aantal vaststellingen komen die voor de overgrote meerderheid van de informanten van toepassing lijken te zijn. De meeste informanten lijken een gelijkaardig idee te hebben over wat Algemeen Nederlands en dialect *prototypisch* voor hen is. Hiermee vinden we aansluiting bij de *prototypetheorie* van de cognitieve wetenschap, die in de taalkunde in eerste instantie op de semantiek werd toegepast (zie bijvoorbeeld Lakoff, 1987). Men gaat er in deze theorie van uit dat een categorie bestaat uit meer en minder centrale leden, waarvan het meest centrale lid gezien moet worden als het *prototype* van die categorie. Hoe verder van het centrum, hoe meer je van het prototype afwijkt (Rosch, 1973). Zo zou volgens een studie van Rosch (1975) *een stoel* het meest prototypische voorbeeld zijn van meubilair, meer dan bijvoorbeeld *een tafel* of *een bed*. Die prototypetheorie kunnen we ook sociolinguïstisch toepassen op begrippen als *dialect* of *standaardtaal* (zie bijvoorbeeld Geeraerts, 2010; Kristiansen, 2008, 2010):

er zijn prototypische vormen van taalgebruik die we als ‘typisch standaardtaal’ of ‘typisch dialect’ kunnen bestempelen, maar daarnaast bestaan ook vormen van taalgebruik die van dat prototype afwijken, en die dus moeilijker in een specifieke categorie kunnen worden ondergebracht (Ghyselen, 2011, p. 9).

In wat volgt zullen we de kenmerken beschrijven waarmee prototypisch Algemeen Nederlands en dialect worden geassocieerd.

4.1.1 Prototypisch Algemeen Nederlands

De meeste informanten lijken hetzelfde idee te hebben over wat Algemeen Nederlands prototypisch voor hen is. Op vlak van systeemkenmerken is Algemeen Nederlands een taalgebruik waarin alle woorden volledig worden gearticuleerd⁸, waarin geen dialectwoorden worden gebruikt en waarin geen

⁸ De informanten lijken er dus van uit te gaan dat de gesproken standaardtaal heel dicht aanleunt bij de geschreven norm (cf. Soukup, 2011, p. 361 die tot dezelfde conclusies kwam voor het Duits in Oostenrijk).

accent hoorbaar is (tenzij een heel licht accent). Algemeen Nederlands wordt dus ook in termen van geografisch bereik gedefinieerd: iemand die prototypisch Algemeen Nederlands spreekt, mag je niet kunnen koppelen aan een bepaalde regio.

OVMJ1⁹: ja da's al AN vind 'k **INT: ja en waaraan herken je dat dan?**
 OVMJ1: alles alles deftig uitgesproken **INT: ja** OVMJ1: geen dialectwoorden bijna
 OVMJ2: da's duidelijk AN **INT: ja en is 't duidelijk uit welke regio de spreker komt?** OVMJ2: 'k zou 't echt niet weten ze spreekt echt wel heel AN
 OVMO4: aangenaam om naar te luisteren ja **INT: ja ja** OVMO4: proper Nederlands ja [...] **INT: ja wat heb je juist opgeschreven?** OVMO4: dat euh voor het echt perfecte dat ze waarschijnlijk toch iets iets allee nog te weinig articuleert dat ze toch wel stukjes van 't einde van een woord durft **INT: weglaten** OVMO4: weglaten ja ja

Voor de gebruikssfeer van dit Algemeen Nederlands wordt doorgaans verwezen naar nieuwslezers op de openbare omroep, soms ook naar leerkrachten of politici. Het is een taalgebruik dat in principe altijd en overal bruikbaar is, maar toch meer geschikt is voor formele situaties. Die algemene bruikbaarheid staat in verband met de verstaanbaarheid van het taalgebruik.

OVMJ5: pff ja der wordt vanalles gesproken hé natuurlijk maar ge kunt wel bij iedereen overweg met standaardtaal
INT: ja welk taalgebruik is dit? LMO1: euhm ja die gebruikt AN [...] **INT: ja en in welke situaties is dat gepast?** LMO1: 'k denk dat dit taalgebruik in elke situatie gepast is **INT: ja dus dat kan ook onder vrienden en ja ja** LMO1: ja dat is altijd correct volgens mij
INT: ja welk taalgebruik is dit? BMJ5: dit is Algemeen Nederlands **INT: ja en waaraan hoor je dat?** BMJ5: ja bepaald woordgebruik weer maar vooral mooie uitspraak euh [...] **INT: nee nee en in welke situaties is dat taalgebruik gepast?** BMJ5: euh in formeel situaties hé als als ja **INT: ja ja in 't journaal en zo kan dat ook al dat taalgebruik?** BMJ5: ja ja ja dat vind 'k wel dat moet zelfs
INT: ja welk taalgebruik is dit? WVM03: 'k ging net zeggen die vrouw is mijn leeftijd 'k hoor dat euhm voor mij is dat Nederlands **INT: ja** WVM03: ik her ik heb vroeger euh voor ik op de universiteit zat deed ik regentaat en de leraar Nederlands die euh ze heeft zo'n typisch uitspraak **INT: dus 't is zo** WVM03: 't is zo uit die toneel theateruitspraak **INT: ja** WVM03: 'k hoor er mijn leraar toneel ook in **INT: ja ja** WVM03: die echte typische uitspraak? **INT: ja dus da's da's echt Algemeen Nederlands?** WVM03: voor mij is dat Nederlands **INT: ja ja en herken je de regio?** WVM03: neen ik herken er mijn leraar Nederlands in **INT: ja** WVM03: m'n leraar toneel herken ik erin

⁹ De eerste letter of de eerste twee letters verwijzen naar de regio waarvan de spreker afkomstig is: OV = Oost-Vlaanderen, WV = West-Vlaanderen, B = Brabant, L = Limburg; de volgende letter verwijst naar het geslacht: M = man, V = vrouw; de laatste letter verwijst naar de leeftijd: J = jongste generatie, O = oudste generatie. Het cijfer verwijst naar de hoeveelste informant uit een bepaalde sociologische cel (cf. Tabel 1).

INT: dus wat wordt er dan gesproken? vooral dialect? LMJ2: via ik vind het vooral veel dialect er zijn maar weinig mensen die echt correct AN spreken

INT: ja LMJ2: enkel volgens mij maar op het VRT-nieuws ofzo

Zoals ook duidelijk blijkt uit het laatste citaat is Algemeen Nederlands een taalgebruik dat volgens de informanten zelden wordt gesproken. Dat heeft waarschijnlijk ook te maken met de inspanningsdimensie die eraan gekoppeld kan worden: je moet moeite doen om Algemeen Nederlands te kunnen spreken. Iemand die het kan spreken, verdient dan ook respect.

INT: en welk taalgebruik gebruik je zelf? BMO5: welk taalgebruik gebruik ik zelf? euhm 't schijnt dat nogal duidelijk is dat ik uit Brabant kom als ik spreek euh **INT: ja en is dat dan dialect of euh?** BMO5: ik nee euh Standaardnederlands **INT: ja** BMO5: euh AN **INT: ja** BMO5: probeer ik te spreken

INT: ja welk taalgebruik is dit? WVMJ3: euh meer formeel da's meer euh **INT: meer Algemeen Nederlands?** WVMJ3: ja [...] WVMJ3: euh ja 'k vind dat ook wel goed klinken **INT: ja** WVMJ3: 'k vind ja respect voor iemand die zo kan praten

Zoals ook uit de meeste citaten blijkt, vinden we bij de beschrijving van de standaardtaal een zeer normatieve ondertoon. Algemeen Nederlands is *verzorgd, correct, goed, perfect*. In de perceptie van Vlamingen opereert dus ook een dimensie *verzorgdheid*. Die dimensie moet echter nog verder worden onderzocht.

INT: ja welk taalgebruik is dit? LMO2: da's ook dat da's Algemeen Beschaafd **INT: ja** LMO2: vind ik voor mij **INT: ja en waar euh herken je daar een regio in?** LMO2: pff neen **INT: niet duidelijk?** LMO2: neen 'k vind dit eigenlijk allee xxx ge hoort dat eigenlijk het beste **INT: ja ja** LMO2: tot nu toe hè dus euh het beste euh het ja het zakelijkste zo ja OVMOS: euhm 't is alleszins een hoe zou ik zeggen een iets geleerder taalgebruik **INT: ja** OVMOS: 't zijn wat moeilijker woorden die gebruikt worden euhm en in die zin ook wel mja vind ik vrij formeel [...] **INT: wat vind je zelf van dat taalgebruik?** OVMOS: 'k vind dat allee persoonlijk vind ik dat vrij correct taalgebruik euh

4.1.2 Prototypisch dialect

Aangezien de informanten enkel tussentalige en standaardtalige stimulusfragmenten te horen kregen, werd er tijdens het interview minder uitgebreid gesproken over dialect. Toch was het mogelijk om ook een profiel te schetsen van wat prototypisch dialect is voor de informanten. Een bepalende factor voor dialect is doorgaans de woordenschat: typisch voor dialect zijn de regionale woorden. Een dialectspreker kan je koppelen aan een bepaalde regio, aan

de hand van de woordenschat en ook de uitspraak. Dialect wordt ook vaak gekoppeld aan onverstaanbaarheid: het dialect uit een andere regio is amper te verstaan.

OVVJ1: euhm tussentaal 'k dacht eerst van dialect te zeggen maar dan als ik zo vergelijk met wat dat 'k de meeste mensen hoor praten heb ik zoiets van da's wel nog goed begrijpbaar ook

INT: en is 't euh dialect of is 't euh meer **BMJ5:** 't is wel redelijk hard dialect

INT: ja ja en waarom vind je dat dan dialect of **BMJ5:** ja ja ik zeg het euh ze gebruikt bepaalde woorden die niet overal voorkomen **INT: ja** **BMJ5:** en ja die klanken die intonatie da's echt wel euh

INT: ja ja en euhm nog iets anders dan Algemeen Nederlands dat hier gesproken wordt of? **LVO3:** ja de dialecten hé **INT: ja ja en** **LVO3:** per regio en per bijna per dorp bijna hebde een ander dialect

Wat de gebruikssfeer betreft, is dialect een taalvariëteit die volgens de informanten vooral gepast is voor informele situaties: je spreekt het tegen vrienden en familie. Ook is het een taalgebruik dat je vooral tegen mensen uit je eigen regio gebruikt, wellicht omwille van die onverstaanbaarheid.

OVVJ3: ja en dan afhankelijk als ge in uw eigen dorp zit zal dat meer dialect zijn dan hier **INT: ja** **OVVJ3:** maar euh meestal stan euh tussentaal dan denk ik ja

INT: ja ja oké en wat vind je zelf van dat taalgebruik? **WVVJ4:** ja weer ja Limburgers onder elkaar da's voor mij is dat goed maar als er nen Limburger tegen mij babbelt dan zou 'k toch liever hebben dat hij probeert **INT: ja** **WVVJ4:** iets meer Algemeen Nederlands te

INT: 't is dus West-Vlaams? **WVVJ5:** ja ja en "g" en "h" da's ook niet correct

INT: ja en euhm in welke situaties is dat gepast? **WVVJ5:** euh in een informele situatie **INT: ja en wat vind je zelf van dat taalgebruik?** **WVVJ5:** euhm ja als 't informeel is dan vind ik dat dat zeker mag **INT: ja** **WVVJ5:** maar en zeker onder elkaar tussen twee West-Vlamingen **INT: ja** **WVVJ5:** maar zeker als 't voor een breder publiek dan vind ik dat dat je u moet aanpassen

4.1.3 Algemene tendensen

Algemeen gesproken worden Algemeen Nederlands en dialect door de informanten gedefinieerd aan de hand van systeemkenmerken (in hoofdzaak woordenschat en uitspraak), geografisch bereik (en daaraan gekoppeld: verstaanbaarheid), situationele bruikbaarheid (graad van formaliteit) en een inspanningsdimensie. Deze prototypische concepten van dialect en AN zijn stevig verankerd in het beeld dat de informanten van de Vlaamse taalsituatie hebben. De concepten worden door de informanten niet in vraag gesteld; het zijn twee entiteiten met vaste eenheden.

In de praktijk maakt dergelijk prototypisch dialectisch en standaardtalig taalgebruik echter maar een klein deel uit van wat in de realiteit gesproken wordt: het meeste taalgebruik dat in Vlaanderen wordt gesproken, is noch prototypisch dialect, noch formele standaardtaal, maar bevindt zich ergens tussenin. Hoe percipiëren de informanten nu dat taalgebruik? Opvallend daarbij is dat alle informanten de stimulusfragmenten die zich ergens in de zone tussen de twee uitersten (dialect en Algemeen Nederlands) bevinden doorgaans beschrijven in termen van die twee uitersten: *iets is bijna Algemeen Nederlands, niet echt Algemeen Nederlands, maar ook geen dialect, dialect, maar geen plat dialect*; enz.

OVMO5: euh 't is een ook een beetje der tussen zo maar 't gaat toch maar naar het Algemeen Nederlands 't is zeker geen plat dialect allee vinde 'k ik toch

INT: ja welk taalgebruik is dit? WVMJ3: euh 't goh ook weer meer euh leunt aan tegen tegen Algemeen Nederlands maar 't is 't eigenlijk belange nog niet

INT: ja welk taalgebruik gebruikt deze spreker? OVMJ2: awel van zinnen gewoon is dat wel vrij allee ja AN vind 'k maar toch altijd zo die uitspraak is een beetje lichtjes **INT: ja** OVMJ2: 't is niet dat ze dialectische woorden gebruikt ofzo

INT: en is 't dialect of is 't Algemeen Nederlands of? LMJ1: euh het woordgebruik is eerder Algemeen Nederlands volgens mij maar ge merkt wel duidelijk van de het spraakgebruik dat van die richting komt

De twee prototypische polen worden dus voortdurend door de informanten verwerkt in hun beschrijvingen van dat intermediaire taalgebruik. Ze bieden een houvast voor de beschrijving van alle taalgebruik in Vlaanderen.

Overigens vinden we in de meeste interviews een normatieve ondertoon. Die normatieve omgang met het taalgebruik moeten we wellicht zien tegen een achtergrond van doorgedreven standaardisering (Van Hoof & Jaspers, to appear), maar daar zullen we in vervolgonderzoek meer aandacht aan besteden. Ook de gerapporteerde attitudes van de informanten en de adjectieven die ze gebruiken om het taalgebruik te beschrijven, moeten nog worden onderzocht. Voorgaand matched-guise onderzoek heeft wel al aangetoond dat de Vlaming algemeen gesproken positief lijkt te staan tegenover de standaardtaal en ook belang lijkt te hechten aan die norm (Ghyselen, 2009; Impe & Speelman, 2007); onderzoek van Grondelaers & Van Hout (2011) naar accentvariatie lijkt dat echter tegen te spreken.

4.2 Variatie in de standaardtaal

Voor nagenoeg alle informanten geldt, zoals gezegd, hetzelfde ideaal voor de formele standaardtaal. Maar hoe gaan de informanten om met accentvariatie in Algemeen Nederlands? Mag je in het (minder prototypische) Algemeen

Nederlands horen waar een persoon vandaan komt? Wat dat betreft, kunnen de informanten in verschillende groepen ingedeeld worden. Bij 9 van de 80 informanten konden we niet afleiden wat hun attitude was tegenover accentvariatie in de standaardtaal omdat dit helemaal niet of onvoldoende ter sprake kwam tijdens het interview. Van vier andere informanten was het nagenoeg onmogelijk om te bepalen of ze vonden dat je een accent mag horen in het Algemeen Nederlands of niet, omdat ze tijdens het interview verschillende visies hierover hebben, vaak afhankelijk van het stimulusfragment.

Van 23 van de 80 informanten kunnen we met vrij grote zekerheid zeggen dat zij een strenge opvatting hebben van de standaardtaal en dat ze niet tolerant zijn tegenover een regionaal accent. Als je AN spreekt, dan mag je niet horen waar een persoon vandaan komt.

INT: ja 't gaat over wat voor u Algemeen Nederlands is eigenlijk WVM03: ja 't gaat over mij en voor mij telt dan ook de uitspraak **INT: ja** WVM03: dat is een Vlaamse dat hoor je zo **INT: ja ja oké dus 't leunt** WVM03: ja maar ik vind dat het dichter aanleunt bij het Nederlands

INT: ja welk taalgebruik is dit? BMJ5: nja ik herken misschien iets of wat Antwerpse maar ik denk niet euh ik vind geen zwaar dialect ofzo dus ik zou niet direct kunnen zeggen euh **INT: ja 't is Algemeen Nederlands dat?** BMJ5: ja 't is niet puur Algemeen Nederlands dat zeker niet want der zitten wel euh van die klanken in maar toch euh ik kan ik zou niet zo direct kunnen zeggen welk dialect dat is

Zodra afwijkingen hoorbaar zijn in de uitspraak, spreken informanten niet langer van standaardtaal, maar van *een poging tot AN, een benadering van AN, tussentaal* of *dialect*. We moeten hier echter opmerken dat we voorzichtig moeten omspringen met die resultaten, aangezien de kans bestaat dat de bevraagde informanten een streng oordeel geveld hebben omdat ze zich in een interviewsituatie bevonden.

Een tweede groep van 11 informanten is iets minder "streng" wat het Algemeen Nederlands betreft. Een licht accent is voor hen wel aanvaardbaar wanneer je Algemeen Nederlands spreekt.

BVO1: dat vind ik moeilijker euhm dat vind ik ik ik denk meer Oost-Vlaams maar die "r" ook euh maar 'k kan moeilijker het accent thuisbrengen euh **INT: ja dus gewoon de provincie Oost-Vlaanderen ergens euh** BVO1: ja ja Eeklo misschien die kanten 'k weet het niet **INT: ja en euhm is 't dialect is 't Algemeen Nederlands of?** BVO1: euh ik vind 't Algemeen Nederlands **INT: ja ja** BVO1: ja euhm ja die buiten die "r" die heeft ze niet echt euh vind ik euh een uitgesproken accent euh

De grootste groep (33 informanten) gaat ervan uit dat je altijd wel zal horen waar een persoon vandaan komt, en dat je ook in Algemeen Nederlands een

regionaal accent kan horen. Het gaat hier niet om wat door de informanten als prototypisch AN wordt beschouwd, maar om een minder prototypische vorm. Dit betekent echter niet noodzakelijk dat informanten in deze groep tolerant zijn tegenover *alle* accenten in het Algemeen Nederlands. Voor veel van deze informanten gaat het om “niet anders kunnen”: veel mensen spreken wel Algemeen Nederlands maar ze slagen er niet in om hun accent te verbergen, dus waarom zou dat taalgebruik dan geen Algemeen Nederlands zijn?

INT: ge kunt uwen afkomst eigenlijk niet OVMJ3: niet verbergen ja ook al spreekt ge mooi Nederlands eigenlijk ge hoort het wel door hun uitspraak **INT: dus 't is eigenlijk zo'n beetje mooi Nede mooi AN maar dan met dialectische klanken?** OVMJ3: ja **INT: oké terwijl dat tussentaal dan eigenlijk anders is?** OVMJ3: ja **INT: oké**

INT: ja welk taalgebruik is dit? WVVJ5: euh 't is Algemeen Nederlands maar ge hoort wel nog heel duidelijk 't accent **INT: ja** WVVJ5: veel duidelijker dan bij 't vorige en 't is van Limburg denk ik **INT: ja en waaraan herken je dat van Limburg is?** WVVJ5: aan die heel lange klanken klinkers

INT: ja welk taalgebruik is dit? BMO2: ja dat is een Limburgs natuurlijk **INT: ja ja** BMO2: iemand die maar die ook wel euh in de interviewsituatie Algemeen Nederlands spreekt **INT: ja** BMO2: maar gewoon met **INT: met die klanken** BMO2: met die klanken erbij

Over de andere pool, die van de dialecten, konden we weinig betrouwbare vaststellingen doen op basis van de interviews. Dit is grotendeels te verklaren door de aard van de fragmenten: het stimulusmateriaal bestond uitsluitend uit tussentalige en standaardtalige fragmenten.

4.3 Tussentaal

Wat de kennis van intermediair taalgebruik bij taalkundige leken betreft, kunnen we stellen dat er nog veel variatie heerst in de mate waarin dat taalgebruik wordt herkend en hoe het wordt benoemd. Ondanks de sterke positie die AN en de dialecten innemen in het denken van de informanten, hebben nagenoeg alle informanten¹⁰ gemeenschappelijk dat ze niet uitgaan van een bipolair model, maar dat ze wel beseffen dat er in Vlaanderen ook taalgebruik gesproken wordt dat noch dialectisch, noch Algemeen Nederlands is.

Ongeveer een kwart van de informanten (25/80) kent en gebruikt de term *tussentaal* of *Verkavelingsvlaams*. Die termen worden door de informanten in kwestie doorgaans gebruikt om te verwijzen naar taalgebruik dat niet echt AN is, maar ook geen dialect. Het wordt gezien als een tussenvorm tussen AN en de dialecten of een mengvorm van AN met dialect. Aan tussentaal wordt door

¹⁰ Over 5 informanten kunnen we niet met zekerheid zeggen of ze een bipolair model hanteren, dan wel of ze intermediair taalgebruik herkennen.

sommige informanten een intentie gekoppeld: mensen doen hun best om AN te spreken, maar ze slagen daar niet in. Verschillende informanten herkennen dat tussentaal geen homogeen verschijnsel is, en dat je gradaties van tussentaal hebt.

WVMO3: dat is voor mij ook weer een tussentaal **INT: ja** WVMO3: 't ene 't ene fragment vind ik minder tussentaal dan 't andere **INT: ja** WVMO3: of meer aanleunen er zit een gradatie in

INT: ja welk taalgebruik gebruikt deze spreker volgens u? OVMJ3: euhm ja da's ook een beetje een tussentaaltje 't is niet echt dialect [...] **INT: ja euh welk taalgebruik gebruikt deze spreker?** OVMJ3: euh ja ook een beetje 't zelfde denk ik zo'n tussenvorm

OVMJ5: ja 't ander is tussentaal hé ja is een mengeling tussen dialect en euh en euh Algemeen Nederlands

INT: ja dus Verkavelingsvlaams wordt alleen maar gesproken door mensen die moeite doen eigenlijk of of zijn er ook mensen die gewoon zo spreken? OVMJ4: euhm 'k denk onbewust allee ja bewust of onbewust dat je toch altijd moeite doet bij 't Verkavelingsvlaams dan hé dat je onbewust of bewust gaat zeggen van 'k ga proberen mooi te spreken

Bij deze groep informanten weten we niet waar ze de vermelde termen hebben gehoord of geleerd, en kunnen we niet met zekerheid zeggen of het om een spontaan tot stand gekomen perceptie van de Vlaamse taalsituatie gaat, dan wel of ze de term en het concept gebruiken omdat ze het ooit op school geleerd hebben. Naar alle waarschijnlijkheid gaat het toch om spontane attitudes, want ook de volgende informanten, die geen geijkte term op het intermediaire taalgebruik plakken, lijken zich bewust van het feit dat er in Vlaanderen vaak intermediair taalgebruik gesproken wordt.

De andere informanten omschrijven intermediair taalgebruik op een gelijkwaardige manier als bovenstaande groep informanten, maar ze gebruiken de termen *tussentaal* en *Verkavelingsvlaams* niet. Een deel van deze groep informanten gebruikt een andere term om intermediair taalgebruik te benoemen; voorbeelden zijn *spreektaal*, *regiolect*, *omgangstaal*, *vertrouwenstaal*, *Vlaams*, *gekuist dialect*.

OVMO1: wel ik denk dat er dat euh de meesten een een beetje gekuist dialect spreken **INT: ja** [...] OVMO1: enzo zal je accenten hebben altijd der zal altijd je zal altijd direct kunnen achterhalen van waar dat iemand komt

WVVJ5: ik denk dat dat regiolect is maar ja 'k heb dat ooit in 't middelbaar geleerd **INT: ja ja** WVVJ5: ge had daar 'k weet nog dat ge veel soorten had

Sommige informanten gebruiken ook de term *tussentaal*, maar ze lijken te denken dat ze die term tijdens het interview zelf gevormd hebben. Anderen gebruiken geen term, maar een omschrijving waaruit je kan afleiden dat ze taalgebruik in bepaalde fragmenten beschouwen als niet echt dialectisch, maar

ook geen Algemeen Nederlands. Hoe dat juist gebeurt, moeten we echter nog verder onderzoeken. Wat we wel al kunnen concluderen, is dat de overgrote meerderheid van de informanten zich bewust is van intermediair taalgebruik en dat ze het taalgebruik in de fragmenten niet consequent classificeren als dialect of Algemeen Nederlands. Bovendien kunnen we in het bijzonder over de groep die de term tussentaal *niet* gebruikt met relatieve zekerheid zeggen dat het om spontaan tot stand gekomen percepties gaat.

5. CONCLUSIES

In deze casestudy stond de vraag centraal hoe de Vlaamse taalsituatie door taalkundige leken gepercipieerd wordt en in welke mate het concept tussentaal in Vlaanderen gekend is. Bovendien wilden we achterhalen hoe de gemiddelde Vlaming staat tegenover accentvariatie in de standaardtaal. Daarvoor hebben we gerapporteerde percepties van 80 Vlamingen onderzocht.

Zoals we in de inleiding hebben vastgesteld, wordt in Vlaanderen zelden Algemeen Nederlands gesproken en is ook steeds minder dialect te horen. Tussentaal daarentegen is alomtegenwoordig. Die taalrealiteit contrasteert duidelijk met de taalpercepties van de gemiddelde Vlaming. In die percepties blijken vooral de standaardtaal en de dialecten centraal te staan, en is tussentaal minder sterk verankerd. Wat de standaardtaal betreft hebben nagenoeg alle informanten dezelfde opvatting: idealiter hoor je niet waar een persoon vandaan komt en worden alle woorden volledig uitgesproken. Het standaardtaalideaal staat lijnrecht tegenover echt dialect, wat gelinkt wordt aan onverstaanbaarheid, dialectwoorden en een regionaal accent. Die twee concepten – formele standaardtaal en echt dialect – zijn stevig verankerd in het denken van de informanten over taal. Ze bieden bovendien een houvast om intermediair taalgebruik te plaatsen en te beschrijven. Met betrekking tot accentvariatie in de minder prototypische standaardtaal kunnen we aan de hand van de interviews twee groepen onderscheiden. Een kwart van de informanten laat geen accentvariatie toe in de standaardtaal: zodra je een regionaal accent hoort, is taalgebruik geen Algemeen Nederlands. De meerderheid van de informanten heeft daar echter kennelijk minder problemen mee; het is volgens deze informanten zelfs soms onmogelijk om een accent te verbergen. Let op: deze informanten zijn daarom niet tolerant tegenover een regionaal accent in AN tijdens het journaal, waar je volgens de meeste informanten prototypisch AN kan horen.

Op basis van de interviews konden we ook vaststellen dat zo goed als alle informanten lijken te beseffen dat er in Vlaanderen naast dialect en AN ook intermediair taalgebruik wordt gesproken, al vormt tussentaal wel een minder sterk concept dan AN en dialect in de percepties van de informanten. Er is

bovendien een groot verschil in hoe dat intermediaire taalgebruik door de informanten wordt benoemd: 25 informanten hebben het over tussentaal; de andere informanten gebruiken een andere term of een omschrijving om dat intermediaire taalgebruik te beschrijven. Een bipolair model van de Vlaamse taalsituatie lijkt in ieder geval verleden tijd.

Meer onderzoek moet echter nog gevoerd worden naar die lekenomschrijvingen, alsook naar de gerapporteerde attitudes tegenover Algemeen Nederlands, dialect en tussentaal. Ook de normatieve ondertoon die in alle interviews te vinden is en die we wellicht kunnen verklaren tegen een achtergrond van hyperstandaardisering (Van Hoof & Jaspers, 2010) verdient extra aandacht. Bovendien moet nog worden onderzocht of er eventueel correlaties met leeftijd, sekse en regionale afkomst blootgelegd kunnen worden. We willen nagaan of het niet meer waarschijnlijk is dat percepties en attitudes van de informanten onder meer afhankelijk zijn van hoe ze in het leven staan, welke interesses ze hebben en welke opvoeding ze gekregen hebben (zie ook Davies, 2012), veeleer dan van klassieke sociolinguïstische correlaties.

BIBLIOGRAFIE

- Beheydt, L. (1993). De toekomst van het Nederlands. Een nieuwe taalstrijd? In L. Beheydt (Ed.), *Tussen taal en staat: vooruitkijken voor Vlaanderen* (pp. 75-94). Leuven: Davidsfonds.
- Cheshire, J. (1987). Age and generation-specific use of language. In U. Ammon, N. Dittmar & K. Mattheier (Eds.), *Sociolinguistics: an introductory handbook of the science of language and society*. (pp. 760-767). Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Davies, W. (2012). Myths we live and speak by: Ways of imagining and managing language and languages. In M. Hüning, U. Vogl & O. Moliner (Eds.), *Standard Languages and Multilingualism in European History* (pp. 45-69). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- De Caluwe, J. (2000). Over de functie en status van tussentaal in Vlaanderen. *Viering 20 jaar taalunie: conferentie taalbeleid en taalvariatie*.
- De Caluwe, J. (2002). Tien stellingen over functie en status van tussentaal in Vlaanderen. In J. De Caluwe, D. Geeraerts, S. Kroon, V. Mamadouh, R. Soetaert, L. Top & T. Vallen (Eds.), *Taalvariatie en taalbeleid. Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen* (pp. 57-67). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- De Caluwe, J. (2005). Conflicting language conceptions within the Dutch speaking part of Belgium. In R. Muhr (Ed.), *Standardvariationen und Sprachideologien in verschiedenen Sprachkulturen der Welt / Standard Variations and Language Ideologies in Different Language Cultures around the World*. (pp. 53-58). Frankfurt/M: Peter Lang Verlag.

- De Caluwe, J. (2009). Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. *Nederlandse Taalkunde*, 14, 8-25.
- De Caluwe, J. (2012). Deletie van tussentaal: de kloof tussen het taalbeleid en de taalpraktijk op school. In K. Absillis, J. Jaspers & S. Van Hoof (Eds.), *De manke usurpator – Over Verkavelingsvlaams* (pp. 101-122). Gent: Academia Press.
- Debrabandere, F. (2005). Het ehech van de ABN-actie in Vlaanderen. *Nederlands van nu*, 53, 27-31.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Geeraerts, D. (1999). Noch standaard, noch dialect. 'Tussentaal' in Vlaanderen en Nederland. *Onze Taal*, 9, 232-235.
- Geeraerts, D. (2001). Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes. *Ons Erfdeel*, 44, 337-344.
- Geeraerts, D. (2010). Schmidt redux: How systematic is the linguistic system if variation is rampant. In K. Boye & E. Engeberg-Pederson (Eds.), *Language Usage and Language Structure*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Geeraerts, D., Grondelaers, S., & Speelman, D. (1999). *Convergentie en divergentie in de Nederlandse standaardtaal. Een onderzoek naar kleding- en voetbaltermen*. Amsterdam: Meertens-Instituut.
- Ghyselen, A. (2009). Ne zelfzekere leraar of gewoon nen enthousiaste mens? Een matched-guise onderzoek naar de attitude tegenover tussentaal bij West-Vlamingen. *Taal en Tongval*, 61, 83-113.
- Ghyselen, A. (2010). *Ne vent als em kan ekik nie luchten. Een matched-guise onderzoek naar de attitudes van de West-Vlaming tegenover taalvariatie.*, Universiteit Gent, Gent.
- Ghyselen, A. (2011). Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek. *Studies van de BKL*.
- Goossens, J. (2000). De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen. *Ons Erfdeel*, 43(1), 2-13.
- Grondelaers, S., & Van Hout, R. (2011). The Standard Language Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme. *Journal of Germanic Linguistics*, 23(3), 199-243.
- Grondelaers, S., Van Hout, R., & Speelman, D. (2011). A perceptual typology of standard language situations in the Low Countries. In T. Kristiansen & N. Coupland (Eds.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe* (pp. 199-222). Oslo: Novus Press.
- Hendrickx, R. (1998). Het Taalcharter Retrieved 10/01/2012, from <http://www.vrt.be/taal/taalcharter>
- Impe, L., & Speelman, D. (2007). Vlamingen en hun (tussen)taal – een attitudeel mixed guise-onderzoek. *Handelingen van de Koninklijke Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, LXI, 109-128.
- Jaspers, J. (2001). Het Vlaamse stigma. Over tussentaal en normativiteit. *Taal en Tongval*, 53(2), 129-153.
- Jaspers, J., & Brisard, F. (2006). Verklaringen van substandaardisering: tussentaal als gesitueerd taalgebruik. *Leuvense bijdragen*, 95, 35-70.

- Kristiansen, G. (2008). Style-shifting and shifting styles: A socio-cognitive approach to lectal variation. In G. Kristiansen & R. Dirven (Eds.), *Cognitive Sociolinguistics. Language Variation, Cultural Models, Social Systems* (pp. 45-88). Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Kristiansen, G. (2010). Lectal acquisition and linguistic stereotype formation: an empirical study. In D. Geeraerts, G. Kristiansen & Y. Peirsman (Eds.), *Advances in Cognitive Sociolinguistics*. (pp. 225-263). Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lemahieu, G. (2008). *Tussentaal in spontane conversaties van Vlaamse jongvolwassenen (18- tot 24-jarigen)*. Universiteit Gent, Gent.
- Lybaert, C. (2010). *Parlementaire tussenkomsten van Vlaamse politici: een onderzoek naar stijlbeheersing in formele gesproken situaties.*, Universiteit Gent, Gent.
- Mattheier, K. (1997). Über destandardiseering, Umstandardisierung and Standardisierung in modernen Europäischen Standardsprachen? In K. Mattheier & E. Radtke (Eds.), *Standardisierung und Destandardisierung Europäischer Nationalsprachen*. (pp. 1-9). Frankfurt: Peter Lang.
- Niedzielski, N. A., & Preston, D. (2000). *Folk Linguistics*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Plevoets, K. (2008). *Tussen spreek- en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfo-syntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.
- Plevoets, K. (2009). Verkavelingsvlaams als de voertaal van de verburgerlijking van Vlaanderen. *Studies van de BKL*, 4.
- Preston, D. (2002). Language with an attitude. In J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (Eds.), *The handbook of language variation and change* (pp. 40-66). Oxford/Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Rosch, E. H. (1973). Natural Categories. *Cognitive Psychology*, 4, 328-350.
- Rosch, E. H. (1975). Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104(3), 192-233.
- Rys, K., & Taeldeman, J. (2007). Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal. In D. Sandra, R. Rymanens, P. Cuvelier & P. Van Petegem (Eds.), *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*. (pp. 23-34). Gent: Academia Press.
- Sherzer, J. (1983). *Kuna ways of speaking*. Austin: University of Texas Press.
- Soukup, B. (2011). Austrian listeners' perceptions of standard-dialect style-shifting: an empirical approach. *Journal of Sociolinguistics*, 15(3), 347-365.
- Taeldeman, J. (2008). Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal. *Taal en Tongval*, 60(1), 26-50.

- Van Gijssel, S., Speelman, D., & Geeraerts, D. (2008). Style shifting in commercials. *Journal of Pragmatics*, 40, 205-226.
- Van Hoof, S., & Jaspers, J. (2012). Hyperstandaardisering. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 128(2), 97-125.
- Vandenbussche, W. (2010). Standardization through the media. The case of Dutch in Flanders. In P. Gilles, J. Scharloth & E. Ziegler (Eds.), *Variatio delectate. Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher variation*. (pp. 309-322). Frankfurt am Main: Peter Lanf.
- Willemyns, R. (2003). Dutch. In A. Deumert & W. Vandenbussche (Eds.), *Germanic Standardizations: past to present*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Willemyns, R. (2005). Verkavelingsbrabants. Werkt het integratiemodel ook voor tussentalen? *Neerlandica Extra Muros*, 43, 27-40.
- Willemyns, R. (2007). De-standardization in the Dutch Language Territory at Large. In C. Fandrych & R. Salverda (Eds.), *Standard, Variation and Sprachwandel in germanischen Sprachen / Standard, Variation and Language Change in Germanic Languages*. (pp. 265-279). Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Willemyns, R., & Daniëls, W. (2003). *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Antwerpen/Utrecht: Standaard Uitgeverij/Het Spectrum.